

CRÒNIQUES

El Mon del Cister: En commemoració dels 900 anys de la Fundació del Cister. Sant Cugat del Vallès (Espanya), 22 i 29 de gener, 5, 12, i 19 de febrer de 1998. Arxiu Nacional de Catalunya

Tot commemorant els 900 anys de la fundació de l'ordre del Cister, l'Arxiu Nacional de Catalunya i els Amics de la UNESCO de Valldoreix - Sant Cugat han organitzat un cicle de conferències destinat a divulgar la història d'aquest important moviment de reforma monàstic. El cicle, que tingué lloc a la Sala d'Actes de l'Arxiu Nacional de Catalunya, s'inicià el 22 de gener amb la intervenció d'Aleixandre Masoliver, monjo de Poblet i historiador, explicant la: Fundació del Cister: Introducció als comtats catalans. Les filiacions. Evolució fins a l'actualitat, i continuà setmanalment cada dijous amb les següents conferències: L'arquitectura del Cister, a càrrec de la Dra. Núria de Dalmaes, catedràtica d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona; La vida quotidiana en els monestirs cistercencs a l'època medieval: oració, treball i cultura, pel Director de l'Arxiu de Tàrraga i historiador Gener Gonzalvo; El monestir de Poblet en la seva història, per l'historiador i monjo de Poblet Agustí Altisent i, finalment, Una comunitat

cistercenca avui: Santa Maria de Vallbona, a càrrec de l'abadessa de Vallbona de les monges, Mare Frederica Roquet-Jalmar i Ensesa. El cicle de conferències es complementà amb l'organització de les visites als monestirs de Vallbona de les Monges, Vallsanta i la Bovera i amb la participació en l'acte institucional realitzat al monestir de Poblet el 28 de febrer.

A través de totes aquestes conferències s'ha donat una visió força detallada de la història del Cister. S'ha de situar els inicis d'aquest moviment de reforma en l'any 1098, moment en el què Robert de Molesmes, Alberic i Esteve Harding funden a Cîteaux el que es considera el primer monestir de l'ordre. Tal i com va explicar Gener Gonzalvo "ells, simplement volen tornar a seguir, fil per randa, la lletra estricta de la regla de Sant Benet de Núrsia. De fet, doncs, Cîteaux, no és una innovació, sinó més aviat un retorn a l'antiga tradició. Tenen desig de solitud, es volen allunyar del mon laic, cada cop més proper, d'aquí que

els monestirs cistercencs siguin situats en llocs rurals, lluny de les ciutats. Volien retornar a la pobresa i a la sobrietat de vida per tal d'arribar a l'ascetisme i a l'espiritualitat del benedictisme pur i primigeni". La fundació de Cîteaux ha de ser entesa com l'antítesi del que representa Cluny, l'antítesi de l'opulència, de la riquesa material. Cîteaux neix per tornar a la màxima benedictina del *ora et labora* que Cluny havia reduït només al *ora*. I com a reflex d'aquest retorn a la puresa espiritual, l'arquitectura cistercenca intenta irradiar aquest sentiment. Núria de Dalmaes explicà la senzillesa existent en l'organització de l'espai arquitectònic cistercenc, i que dissenyà Sant Bernat disposant totes les estances on els monjos realitzaven les seves activitats al voltant del claustre i de l'església, i situant el dormitori en el pis superior. Sant Bernat concebí el monestir com una ciutat perfecta, com una idealització de Jerusalem a la Terra. Després d'una introducció sobre la problemàtica de la classificació de l'art cistercenc en el debat de la historiografia francesa de principis de segle, la doctora Dalmaes assegurà, sense cap mena de dubte que "l'arquitectura cistercenca l'hem de situar dintre del romànic per les seves característiques i dintre de les innovacions gòtiques en el moment que la seva expansió (...) Aquesta arquitectura cistercenca és una arquitectura de disposició romànica, d'herència tardoromana, amb disposició i predilecció per les masses cúbiques i rectangulars. El que sí té de diferencial és la ubicació ortogonal dels eixos, sempre enfocats a l'entrada lateral del creuer de l'església. Aquesta disposició, forma, funció i

distribució és pròpiament cistercenca. No té unes característiques artístiques pròpies, però té una estètica, una estètica que envaïx el fet de la decoració del treball, de l'obra ben feta, de les parets nues amb una cantereria de primera fila, perquè la cantereria, la paret ben neta, ben treballada i esplèndida, monumental, ajuda a arribar a la mística, ajuda a arribar a Déu".

Esteve Harding, tercer abat de Cîteaux (1109-1133), després de Robert de Molesmes (1098-1099) i Alberic (1099-1109), fou l'encarregat d'organitzar l'ordre cistercenc i la seva expansió mitjançant la seva *Carta de caritat*. D'aquesta manera quedà establert un model de funcionament basat: primer, la necessitat de fundació de noves cases monàstiques; segon, l'autonomia de cadascuna d'aquestes noves fundacions; tercer, l'obligació d'una visita anual a les noves cases fundades per l'abat del monestir fundador; i quart i fonamental, la creació del Capítol General com a òrgan suprem de l'organització. Aleixandre Masoliver explicà la introducció del Cister a Catalunya referint-se sobretot als monestirs de Poblet i de Santes Creus. La fundació de Poblet fou realitzada per monjos de l'abadia de Fontfreda l'any 1150 i la de Santes Creus, al mateix any, per monjos de la casa occitana de Gran-Selva. La fundació inicial de Santes Creus, especificà, cal de situar-la a Valldaura, en el terme de Cerdanyola, i en unes terres cedides per la família Montcada. Posteriorment la comunitat es traslladà a l'Espluga d'Ancosa i, ja d'una manera definitiva a Aiguamúrcia, a l'emplaçament que avui coneixem. Per la seva banda Poblet fundà les abadies de La

Real de Mallorca i la de Piedra. Santes Creus les de Valldigna i d'Altofonte. Gener Gonzalvo comentà que: "quan es fundava un nou monestir cistercenc, els monjos fundadors (12 més l'abat i alguns conversos) s'emportaven els llibres necessaris per a l'ofici diví i la missa: L'observança de la regla de Sant Benet, la Bíblia de sant Esteve Harding, els llibres de costums o usos cistercencs i lectures espirituals. Aquests còdexs eren originaris del mateix Cîteaux. En aquest sentit era obligatòria la uniformitat entre tots els monestirs de l'orde. Els llibres fonamentals de la vida cistercenca eren els següents: el breviari, l'epistolari, l'evangelari, el missal, el col·lectani, el calendari litúrgic, la regla de Sant Benet, el costumari, el saltiri, el llibre de càntics de matines, l'imnari, l'antifonari, amb el prefaci de Sant Bernat, el gradual i la ja citada Bíblia revisada per Esteve Harding". Per aquest motiu les biblioteques de les abadies cistercenques tenien un relleu especial. El Pare Agustí Altisent, parlant de Poblet comentà que els llibres es trobaven situats en petites tauletes en els passadissos del claustre i que estaven encadenats a la paret. Aquest era un fet usual i encara avui es pot reconèixer les marques de les cadenes que sostenien aquest llibres.

L'organització interna dels monjos cistercencs era força estructurada. Existien tres càrrecs importants: l'abat, el prior i el cellerer. Gener Gonzalvo ens explica que "entre tots tres regien l'economia del monestir sota la supervisió de l'abat i controlaven les tasques econòmiques de monjos i conversos, tant les activitats de producció com les de consum: estris, matèria primera, direcció

de conreus, orientació de la ramaderia, venda de productes, direcció de la cuina i necessitats de vestir, calçat, etc.". Tenim notícies d'altres càrrecs, com el *bossarius* o bosser (càrrec que apareix al segle XIII controlant l'activitat financera), l'*operarius* o obrer (mestre d'obres), el sagristà (encarregat del manteniment de l'ornamentació de l'ofici religiós).

El retorn a la regla de Sant Benet es produeix en tots els aspectes de la vida dels monjos, des del treball a l'oració. D'aquesta manera els primers cistercencs destinaven una part important del seu temps al treball manual i al conreu de la terra, així com a la *lectio divina*, i a les oracions personals. Els monestirs cistercencs estaven compartits per monjos i conversos, és a dir, llocs que sense ser monjos residien en el recinte monàstic i realitzaven tasques relacionades sobretot amb el conreu de la terra.

L'orde cistercenc no va preveure la consolidació d'una branca femenina, però a Tart, molt a prop de Cîteaux es va formar una comunitat integrades per algunes vídues i germanes dels monjos i de la què Santa Umbelina, germana de Sant Bernat, ingressà el 1228 i arribà a ser priora. A la península ibèrica, l'abadia més antiga és la de Tulebras, d'on vingueren les monges que fundaren el monestir de Vallbona. La Mare Frederica Roquet-Jalmar va explicar que "el monestir de santa Maria de Vallbona és el cenobi cistercenc femení més important de Catalunya. Té els seus inicis en unes agrupacions mixtes d'ermitans els quals viuen sota el bàcul pastoral del seu fundador, Ramon de Vallbona, i observen la regla de Sant Benet. La primera notícia documentada data de l'any 1153. El 1175

els homes es traslladen al Montsant i la comunitat, llavors plenament femenina, s'incorpora a l'orde del Cister i té per abadessa Òria Ramírez, vinguda del monestir de Tulebras. En primer lloc cal dir que el prestigi que el monestir ha obtingut a través de la seva història en la societat catalana i especialment en la vida monàstica del nostre país, ja avala per sí sol un reconeixement com aquest. El monestir de Vallbona, al costat dels monestirs germans de Poblet i Santes Creus ha format al llarg del seglel l'anomenada trinitat cistercenca de Catalunya, tant important pel seu relleu espiritual i monàstic com per la seva influència indubtable en els destins del país, a través de la seva relació amb els reis catalans i amb diversos personatges rellevants de cada època. Ja en el seglel XII es feu palesa la protecció del rei Alfons I el Cast i la seva esposa Sança, amb diverses estades dels monarques en el nostre cenobi, afavorint-lo amb nombroses donacions. També els Papes concediren nombroses salvaguardes i privilegis que donen testimoni de la importància que havia anat aconseguint el monestir."

Tal i com la Mare Frederica va comentar, el monestir de Vallbona, juntament amb el de Santes Creus i el de Poblet formen el que avui coneixem com la ruta del Cister a Catalunya. Sobre el monestir de Poblet va parlar llargament el pare Agustí Altisent, des de la seva fundació el 1150 i el seu funcionament real el 1153 fins al seglel XVII. En el seus inicis el pare Altisent explicà la ràpida expansió del monestir i les seves relacions amb importants famílies del moment, com la dels Anglesola i la dels Cardona.

També mencionà la donació de Vimbodi a Poblet per part del rei Alfons el Cast. Als inicis del seglel XIII les edificacions definitives de Poblet comencen a aixecar-se, just en un moment d'arruïnamet de l'economia de l'abadia "Com s'explica això?" es pregunta el pare Agustí, a continuació diu "el 1216 hi ha un document intern que escriu l'abat al sagristà en el qual es diu que estem carregats de deutes, i com que tenim una casa a Montblanc, doncs jo signo a la Sagristia aquesta casa a perpetuïtat i tu em dones mil sous. Això és una novetat molt important per al tipus d'administració del monestir a l'edat mitjana, una administració descentralitzada. Les diferents oficines, Sagristia, Hospital de Pobres, Porteria, Sastreria, etc., tenien una administració autònoma i tenien assignades unes rendes, terres, cases que pertanyien a l'oficina. El responsable podia ser canviat per l'abat, però estava assignat a aquella oficina. D'aquestes oficines, les considerades rentables, pagaven un impost anual al bosser. I era tant fix que al seglel XV, els grangers s'havien d'endeutar per pagar la contribució. I quan havia una despesa de tipus públic, es passaven uns impostos especials proporcionals a cada oficina. Era una administració descentralitzada. Això passava també en monestirs benedictins del nord d'Itàlia del seglel XI, però a Poblet només s'ha pogut fer una història d'aquesta administració descentralitzada des del seglel XII. Entre els monjos responsables de cada oficina feien documents com si es tractés d'una tercera persona. Cada any en les granges es feia un inventari que es presentava a l'abat i a l'administrador, i quan es

canviava el granger feia un inventari el granger sortint per saber el que donava a l'entrant. El 1216 comencen a demanar préstecs a tots els personatges importants, als comtes d'Urgell, a diferents senyors, i per tant es carreguen d'interessos i de violaris, és a dir de pensions vitalícies que van manllevant tot aquest diner. Simultàniament reben donacions i van fent les construccions. Primerament van començar l'església i el menjador, això deixant a part les construccions provisionals i un primer nucli constructiu que seria l'infermeria de monjos i la seva capella. L'infermeria de monjos servia perquè la nau que havia de ser infermeria, una sola nau, va ser per menjar i per dormir, i hi va tenir la capella pels oficis. L'església la van començar per l'absis, com sempre, i van anar avançant. A mesura que s'ha fet una mica es pot tapiar una part i utilitzar-la litúrgicament quan els obrers no treballen. L'església es va començar el 1170, i penso que a fi de segle està acabada, ja que reben donacions per a l'altar, per a ornaments per a una candela, etc. de manera que són per coses accessòries. També hi ha un petit grup de senyals de picapedrers tant

en l'absis com en l'entrada de l'església que coincideix, de manera que va ser feta per un equip de manera continuada."

Al segle XIII Poblet es converteix en panteó dels reis de la Corona d'Aragó, per decisió de Pere el Cerimoniós i es construeixen les tombes reials. Després del Cisma d'occident, el 1393, es escollit Martínez de Mengucho abat de Poblet, un abat designat pel Papa Luna i que va introduir reformes importants en la comunitat. Al segle XV Poblet viu intenta aconseguir la temporalitat de l'abat, sense aconseguir-ho. I al segle XVI la comunitat viu els problemes de la construcció i el pagament de l'altar major, encarregat a Damià Forment.

Aquest conjunt de conferències, organitzades a la perfecció tant per l'Arxiu Nacional de Catalunya com pels Amics de la UNESCO Sant Cugat - Valldoreix, han tingut una gran acceptació entre el públic, que ha omplert la Sala d'Actes de l'Arxiu i, fins i tot en alguna jornada ha estat necessari ampliar el seu aforament.

Joan Ruiz i Culell

Séminaire *La part des enjeux économiques dans l'expansion catalane en Méditerranée, au Bas Moyen-Age* ou *El paper de l'economia en l'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*.

Barcelone (dans les locaux de l'institut Milà i Fontanals du C.S.I.C.), 20 avril 1998.

L'expansion en Méditerranée joue un rôle fondamental dans l'histoire de la Couronne d'Aragon au Bas Moyen Age, et ce thème a d'ailleurs préoccupé les

historiens, catalans ou non, depuis fort longtemps. Cependant, l'approche traditionnelle a souvent confondu dans un même élan les aspects politiques et

économiques de cette expansion, voire à privilégier les premiers au détriment des seconds¹. Comme l'ont cependant bien montré les travaux plus récents de Cl.Carrère et de M.del Treppo², les facteurs économiques et commerciaux occupent également une place centrale et distincte par bien des aspects, des enjeux politiques et stratégiques, reflétant ainsi le renouveau historiographique impulsé par l'Ecole des Annales. Mais ces dernières synthèses sont maintenant vieilles de trente ans.

Il a donc paru intéressant de faire le point des nombreuses recherches en cours, souvent plus spécialisées et témoignant de préoccupations nouvelles. Fruit d'un effort d'association entre la Casa de Velázquez, institut de recherche français en Espagne, et l'Institut Milà i Fontanals du C.S.I.C. de Barcelone, cette rencontre devait également permettre à des chercheurs français, spécialistes de certaines régions méditerranéennes touchées par l'expansion catalane, de rencontrer des médiévistes catalans

engagés, selon différentes approches, dans ce thème d'investigation. Toutefois cette rencontre était avant tout conçue comme un simple séminaire, destiné à échanger les points de vue et exposer des résultats souvent provisoires, plus qu'une réunion à caractère international de grande envergure. Sont ainsi intervenus, dans l'ordre des communications:

— Maria Teresa Ferrer i Mallol (Institut Milà i Fontanals du C.S.I.C. de Barcelone): «El Consolat de Mar i els consolats d'Ultramar, instrument i manifestació de l'expansió del comerç català», une synthèse bienvenue sur cette institution capitale pour l'expansion maritime de Barcelone, encore peu étudiée sans doute en raison de la trop grande dispersion des sources et de la documentation.

— Jaume Aurell i Cardona, auteur de deux récents ouvrages consacrés aux mentalités des marchands barcelonais³: «La cultura de los mercaderes barceloneses en el entorno comercial del Mediterráneo bajomedieval», communication qui outre l'intérêt de présenter en introduction de ce séminaire, le thème essentiel mais difficile des mentalités, a permis de faire le point sur ce sujet original que représente la culture des marchands barcelonais.

— Daniel Duran Duelt: «Monarquia, consellers i mercaders. Conflictivitat en el consolat català de Constantinoble a la primera meitat del segle XV», un sujet exposant bien la problématique complexe de relations entre pouvoir royal, pouvoir

¹ Voir, entre autres, les remises en cause de l'historiographie traditionnelle, par J.N.Hillgarth, «The Problem of a catalan mediterranean Empire (1229-1327)», *The English Historical Review, Supplement* 8, 1975, pp.1-54; G.Feliu i Monfort, «El comercio catalán con Oriente» *Revista de Història Econòmica*, VI, 3, 1988 et A.Santamaría Aráñez, «Precisiones sobre la expansión marítima de la Corona de Aragón» *Anales de la Universidad de Alicante. Història Medieval*, 8, 1990-1991, pp.187-255.

² Cl.Carrère, *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés (1380-1462)*, 2 vol., Paris-La Haye, 1967, trad. catalane, 2 vol. Barcelone, 1977 et M.del Treppo, *I mercanti catalani e l'espansione della corona d'Aragona nel secolo XV*, Naples, 1972, trad. catalane, Barcelone, 1976.

³ *Els mercaders catalans al quatre-cents (1370-1470)*, Barcelone 1996 et, en commun avec A.Puig Arnaú, *La cultura del mercader en la Barcelona de siglo XV*, Barcelone, 1997.

municipal et intérêts mercantiles, dans le cadre de l'expansion catalane vers l'empire byzantin, un thème de recherche tout à fait inédit jusqu'à une date récente⁴.

— Damien Coulon, (membre de la Casa de Velázquez): «Ascensión, apogeo y caída de Joan Lombarda, mercader-armador de Barcelona, comprometido en el comercio con el Mediterráneo oriental (segundo tercero del siglo XIV) », communication exposant le destin singulier d'un personnage clé pour l'expansion commerciale en Méditerranée orientale, et qui n'est pas sans rappeler celui du Grand Argentier du roi de France Charles VII, Jacques Coeur.

— Mercè Viladrich i Grau (Universitat de Barcelona): «El tractat de 1430 entre Catalunya i Egipte: estudi del segon document àrab » par cette étude, l'auteur, philologue arabisant, présente une copie d'un traité entre Alphonse le Magnanime et le sultan mamlük Barsbây, abordant presque exclusivement des questions commerciales. Mais ce document présente cependant quelques différences avec la version définitive, qui soulèvent de nombreuses questions, de même que certaines clauses du traité.

— Claude Mutaïan (Université de Paris XIII): «La Catalogne et le royaume arménien de Cilicie ». Une intéressante communication permettant de faire le point des relations entre Catalogne et Petite Arménie, un royaume parfois mal

situé dans les recherches contemporaines, prouvant par ailleurs ainsi que ce thème de relation reste insuffisamment étudié.

— Maria Dolores López Pérez (Universitat de Barcelona): «La expansión económica catalanoaragonesa hacia el Magreb medieval », synthèse de sa volumineuse thèse récemment publiée sous le titre *La corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV*, Barcelone, C.S.I.C., 1995.

— Dominique Valérian (Université de Paris I et à présent membre de l'Ecole Française de Rome): «Les facteurs économiques dans l'expansion catalane à Bougie », une étude qui permet d'appliquer au cas précis de ce port d'Ifrîqiya, la problématique de relations commerciales développée de façon plus globale, dans la communication précédente.

— Roser Salicrú i Lluch (Institut Milà i Fontanals, C.S.I.C.): «La Corona d'Aragó i Génova al regne de Granada en el segle XV », développe une intéressante problématique de relations à partir du royaume de Grenade, théâtre de la rivalité entre la Couronne d'Aragon et Gênes.

Chaque communication a été suivie de questions enrichissant les débats ouverts et montrant également que ce thème de recherche continue de susciter un vif intérêt. Les textes lus au cours de ce séminaire, feront prochainement l'objet d'une publication par le C.S.I.C.

Damien Coulon

⁴ Jusqu'à la publication de l'ouvrage d'E. Marcos Hierro, *Die byzantinisch-katalanischen Beziehungen im 12. und 13. Jahrhundert, unter besonderer Berücksichtigung der Chronik Jakobs I von Katalonien-Aragon*, Munich, 1996, mais qui, comme son titre l'indique s'arrête au XIIIe siècle.

VII Curso de Historia Medieval y Moderna "Ciudad de Sabiñánigo. Espacios pirenaicos: Prácticas culturales y realidades sociales".

Sabiñánigo (España), 1 - 4 Julio de 1998. Casa de Cultura Duran y Gudiol

Por séptimo año consecutivo importantes historiadores, tanto del mundo medieval como del mundo moderno de ambas partes de los Pirineos, han asistido a la cita anual que proporciona el Curso Ciudad de Sabiñánigo, centrado esta vez en el tema: *prácticas culturales y realidades sociales en torno a los espacios pirenaicos*.

Gracias a la magnífica labor efectuada por el doctor Esteban Sarasa (Director del Curso, profesor de la Universidad de Zaragoza y Director de la Sección de Historia de la Institución Fernando El Católico), José Garcés (Secretario del Curso, profesor de historia y miembro de la Asociación de Amigos del Serrablo), Carlos Iglesias (Alcalde de Sabiñánigo), Javier Arnal (Concejal de Cultura de Sabiñánigo), IberCaja y la Universidad de Zaragoza como patrocinadores y la desinteresada colaboración de los Amigos del Serrablo, se ha consolidado definitivamente un magnífico curso de verano que, además de proporcionar unos sólidos conocimientos sobre el tema central de cada edición —basados a la posibilidad de tratar un mismo tema desde las diferentes ópticas que ofrecen las visiones históricas de ambas partes de los Pirineos— ofrece el importante atractivo de continuar la actividad docente más allá de las conferencias a través de las diferentes visitas culturales que cada tarde tienen lugar. Resulta necesario destacar el inmejorable clima de convivencia entre el cuadro de profesores y los asistentes al

curso, mérito que se ha de atribuir a la filosofía con que los organizadores han concebido este curso.

El curso fue inaugurado por el Sr. Carlos Iglesias, alcalde de Sabiñánigo, el Dr. Manuel García Guatas, vice-rector de la Universidad de Zaragoza y el Dr. Esteban Sarasa, profesor de la Universidad de Zaragoza y director del curso.

La conferencia inaugural fue desarrollada por el profesor de la Universitat de Lleida, Dr. Flocel Sabater, que disertó acerca del *Orden y desorden: la violencia en la cotidianeidad bajomedieval*. Siguiendo un esquema cronológico hizo mención a distintos tipos de violencia feudal, desde el siglo XI hasta más allá del siglo XV, incidiendo especialmente en torno a la violencia ejercida sobre las mujeres: la violación, el adulterio, el rapto, el entorno de los burdeles como lugares conflictivos, e hizo hincapié en el fenómeno de la transmisión por herencia de las enemistades familiares.

El Dr. Ricardo García Cárcel, catedrático de Historia Moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona, destacó cinco grandes etapas historiográficas en su *Reflexiones en torno a la historia de la cultura en la Edad Moderna*. La primera etapa, en la que definió cultura como legado patriótico, destacó a Joan Amades como su máximo. La segunda etapa la situó en las décadas de los sesenta y setenta, en las

que se desarrollaron diversos modelos historiográficos, marcados por: J.A. Maravall, apostando por la Cultura-Mensaje (y incidiendo en la Cultura como producto dependiente del poder); Miquel Batllori, que definió la Cultura-Erudición (interesándose por las alternativas a la cultura oficial); y finalmente, Julio Caro Baroja, que presentando la Cultura como hábitos mentales desde el ámbito de la antropología y del que García Cárcel aseveró que es "el más gran historiador del siglo XX". Paralelamente a estos tres modelos hizo alusión a Hauser y Bernard apostaron por una "historia social de la cultura" que apenas tuvo difusión en la aplicación de la investigación en España. La tercera etapa, situada en los años 80, supuso una colisión entre las tendencias de renovación de la historia (historia de las mentalidades) y aquellos que definió como "los guardianes de la historia" (reflejados en la idea de que lo nuevo es peligroso). La cuarta etapa, que se inicia en la década de los noventa ha sido llamada la crisis de la historia: crisis de la historia a nivel general, crisis del concepto de cultura popular, donde emerge la figura de Giovanni Levi, con su *Herencia inmaterial*, caracterizada por la incursión de los "media" en la difusión de la historia. Ante el año 2000, el conferenciante situó su quinta y última etapa, que caracterizó por la superación de las lógicas escolásticas uniracionales, por la integración de la historia de las mentalidades en la historia de la cultura, por la redefinición del concepto de representación y por la desmitificación de "conceptos naturales" como pueden ser los nacionalismos en toda su extensión.

El Dr. Manuel García Guatas, basó su conferencia en el *Presente y futuro del patrimonio cultural de Sabiñánigo y sus comarcas*. Hizo una rápida y amena valoración de la situación estratégica de Sabiñánigo desde el siglo XIX y del patrimonio arquitectónico medieval y moderno de la comarca. La exposición fue complementada con la proyección de una importante selección de imágenes ilustrativas.

La jornada se complementó con una visita comentada a la iglesia parroquial de Sallent de Gállego y al pueblo de Lanuza.

El segundo día se inició con la conferencia de Dr. José Luis Betran, profesor de la Universidad Autónoma de Barcelona, que versó sobre *El niño y la cultura popular en la cultura de la Edad Moderna*, y que estructuró en las siguientes cuatro partes: En la primera trató la esperanza de vida en el mundo infantil, mostrando la importancia que representaba el alto índice de mortalidad y las soluciones propuestas por la sociedad de la época (la vertiente religiosa y el discurso médico de carácter providencialista); en la segunda etapa situó al niño dentro del seno familiar, presentando la lucha de la iglesia contra las prácticas abortivas y el abandono de los niños; La educación y el trabajo forman la columna vertebral que sustenta su tercera etapa. La educación fue un objetivo importante tanto para los hombres del Renacimiento como para la Iglesia, entendida como vehículo de cristianización. Finalmente trató en su última etapa la función socio-religiosa del niño bajo una doble perspectiva: la negativa (San Agustín) y la positiva (niño Jesús y niño místico).

La cultura catalana en los siglos XVI y XVII. Imprenta, libros y lecturas, fue el título de la intervención del Dr. Manuel Peña, profesor de la Universidad de Córdoba, uno de los exponentes de la última etapa de la Historiografía sobre la Historia de la Cultura, definidas en la primera jornada por el profesor García Cárcel. Utilizando la cultura impresa como fuente de conocimiento de la sociedad de los siglos XVI y XVII, Manuel Peña destacó el papel de Cataluña y, fundamentalmente de Barcelona, como núcleo de confluencia de culturas. En este sentido aportó su punto de vista sobre la progresiva castellanización de la sociedad catalana como consecuencia de la llegada al poder de la dinastía Trastámara, los efectos de la Inquisición, la influencia de la importante literatura desarrollada en lengua castellana (siglo de Oro) y la transcendencia del desarrollo del comercio atlántico.

Vicente Salavert, profesor de la Universitat de València, habló de *Una vecindad mal avenida: La animadversión hispanofrancesa en la época de los Austria*. A través de textos literarios e históricos y de reproducciones facsímiles incidió en las diferencias existentes entre los reinos hispánicos y el francés.

Esa misma tarde los asistentes se desplazaron a Huesca para visitar la catedral, la iglesia de San Pedro el Viejo, el Ayuntamiento —donde fue mostrado el conocido cuadro *la campana de Huesca*— y el casco antiguo. Por la noche el Ayuntamiento obsequió a los participantes en el curso con una degustación de migas y carne a la pastora —platos típicos de la región—, en la plaza situada frente al Museo de Artes

Populares del Serrablo donde se realizó la tradicional *Beilada*, conducida por los doctores Antoni Riera Melis y Maria A. Pérez Samper, de la Universitat de Barcelona. El tema del debate fue *La alimentación en la historia como práctica cultural*.

La tercera jornada se inició con la conferencia del Dr. Miguel Cortés Arrese, profesor de la Universidad de Castilla - La Mancha que, apoyándose en una importante selección de imágenes, realizó una interesante exposición sobre *El camino de Santiago por tierras del Pirineo Navarro*, en la que destacó someramente los cuatro itinerarios jacobeos de origen francés.

El Dr. J.E. Ruiz-Domènec, catedrático de Historia Medieval de la Universitat Autònoma de Barcelona, protagonizó la segunda charla que tituló *El adiós a la frontera en el siglo XII: pequeños acontecimientos y grandes relatos*. Utilizando como marco cronológico los cincuenta y cinco años que van desde 1072 hasta 1127 e incidiendo en la frontera como fenómeno de civilización, resaltó la importancia de la mujer como elemento difusor de la cultura. Inmersa en las políticas caracterizadas por las alianzas matrimoniales y utilizando el ejemplo de Agnès de Poitiers, Ruiz-Domènec explicó la transferencia cultural desde el mundo aquitano a la Corona de Aragón. Otro de los ejes de su disertación fue la importancia del segundo matrimonio en la vertebración de los linajes.

Alta Cultura en la Cataluña medieval, fue el título que el Dr. Salvador Claramunt, catedrático de Historia Medieval de la Universitat de Barcelona,

Libres rebuts

dio a su animada conferencia. El centro de su exposición giró en torno a los *studia* i a las *universitas* de la geografía catalana, centrándose en las ciudades de Barcelona, Lleida, Montpellier y Perpignan.

Esa misma tarde los asistentes al curso visitaron las reconstrucciones que la Asociación de los Amigos del Serrablo, realizaron en las iglesias de Lárrede y San Juan de Busa. Posteriormente fueron visitados los restos del monasterio de San Pelay de Gavín, recientemente descubiertos.

La última jornada fue abierta por el Dr. Xavier Barral, catedrático de Historia del Arte de la Universidad de Rennes. Bajo el título *Las catedrales románicas pirenaicas y foco de elaboración de nuevas formas artísticas* se escondía un interesante recorrido por las interpretaciones de la historiografía sobre el arte románico, desde los postulados de

Puig i Cadafale —difundidos en Europa por H. Focillon— hasta las obras de G. Duby y P. Bonnassie. Destacó la importancia de la catedral como el centro de creación y difusión cultural más importante en la Edad Media.

El Dr. Julian Montemayor, profesor de la Universidad de Pau, habló de *Católicos y protestantes en Francia en la época del Edicto de Nantes (1598)*. Presentó las diferencias entre las minorías religiosas frente a la religión del Estado. *Realizó una minuciosa exposición en la que mostró el proceso de marginalización de esas minorías en el mismo momento en el que pierden influencia política.*

Juan José Cortés García.

Francesc Rodríguez-Bernal.

Joan Ruiz i Culell.

- KILICK, D. G. *Castles in the High Middle Ages: Architecture and Development in the Middle Ages*. Oxford, 1998.
- JUSTICE, P. G. *Wayward Monks and the Religious Revolution of the Eleventh Century*. 1997.
- KANGAY, D. J. and VANDI, T. M. (Eds.) *On the Social Origins of Medieval Institutions*. 1998.
- LALZINA CORREIA, C. *La formación del Estado Feudal. Aragón y Navarra en la época de Pedro I. Navarra. Colección de estudios alauzgozcos*, 42, 1998.
- LANGLAND, W. *Feudal & Languish*. Madrid, Gredos, 1997.
- LARREA, J. L. *La Navarra de 1164 en 1164*. Paris, De Book University, 1998.
- LIVI BACCI, M. *Historia de la población europea*. (Col. La construcción de Europa). Madrid, Grijalbo-Mondadori, 1999.
- PÉREZ, J. *Historia de España*. Madrid, Crítica, 1999.
- RILEY-SMITH, J. *The First crusades 1095-1131*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- RIPOLL LÓPEZ, G. *Tratado de la Biblia (siglos VI y VII d.C.)*. Barcelona, Real Academia de Buenas Letras, 1998.
- SALRACH, J. *La formación del condeado en el occidente europeo y medieval*. (Historia Universal Medieval, 7). Madrid, Síntesis, 1997.
- SYNAN, E. A. *Question on the De anima of Aristotle*. Brill, 1998.
- YARIZ, J. *Libro de la construcción del círculo*. (Clasica medieval, 7). Madrid, Gredos, 1998.